

ושבתה הארץ

ארבע מדות באדם.

האומר שלי שלי ושלך שלך, זו מדה בינונית.

ויש אומרים, זו מדת סדום.

שלי שלך ושלך שלי, עם הארץ.

שלי שלך ושלך שלך, חסיד.

שלי שלי ושלך שלי, רשע: משנה אבות, ה', י'

א. למה מידת סדום?

ב. מי ומה הוא עם הארץ?

ג. מי חוצה להיות חסיד?

ד. האם אפשר להיות חסיד?

ה. האם ואיך כל זה קשור למחאה החברתית?

יום השביעי שבת לה' אלוהיך" (שמות כ) ... בשם רבי מאיר: שבות כאלוקיך! מה אלוהיך שבת ממאמר... אמר רבי אייבו: שבות מן המחשבה. אמר רבי ברכיה: מעשה בחסיד אחד שיצא לטייל בתוך כרמו בשבת, לידע מה צריך. ראה שם פירצה אחת, וחשב עליה לגודרה במוצאי שבת. אמר, הואיל וחשבתי עליה בשבת-איני גודרה עולמית! מה פרע לו הקב"ה? אילן אחד של נצפה גדל בפרצה וגדרה, והיה מתפרנס (מעץ נסי זה) כל ימיו.

ושבו: למה חסיד? מה נדרש כדי להיות חסיד?

הרב דוד הרטמן: "שקיעת השמש ביום ו' פותחת פרק זמן שבו פרחי השדה עומדים מול האדם כחברים שווים ביקום. אסור לי לקטוף פרח או לנהוג בו כאוות נפשי. בכניסת השבת הפרח נהיה עצמיות בפני עצמה, שיש לה זכות קיום ללא כל קשר לערך שלו עבורי, האדם. אני עומד בדממה בפני הטבע כלפני חבר לבריאת האל, ולא כלפני חפץ שאוכל לשלוט בו, ואני חייב להתמודד עם העובדה שאני אדם ולא אל. השבת מנסה לרפא את היהירות האנושית של התרבות הטכנולוגית".

אריך פרום: העבודה, גם אם יוצרת היא, וגם אם הורסת, הריהי התערבות מצד האדם בעולם הפיסי. המנוחה היא מצב של איזון בין האדם לטבע – אסור לו לאדם לנגוע בטבע, לשנותו בכל דרך שהיא, לא לבנות ולא להרוס דבר. השינוי הקטן ביותר שיעשה האדם בתהליך הטבעי, כמוהו כפגיעה באיזון. השבת היא יום השלום בין האדם לטבע. עבודה מכל סוג שהוא היא סתירתו של אותו איזון עדין בין האדם לטבע. השבת מסמלת את האחדות המושלמת בין האדם לטבע ובין האדם לחברו. על ידי הימנעות מעבודה – דהיינו הימנעות מתהליך של שינוי הטבע והחברה – משחרר עצמו האדם מכבלי הטבע והזמן, אם כי רק ליום אחד בשבוע. היחס בין האדם והטבע והאדם לזולתו הוא יחס של הרמוניה, של שלום ואי התערבות.

מדרש ילקוט שמעוני לתהלים: "פרכו ה' מלאכיו גברי כח עשי דברו לשמע בקול דברו". (תהלים קג כ)
 ר' יצחק בר נפחא אמר: מי הם גיבורי הכוח? אלו שומרי שביעית. בנוהג שבעולם, אדם עושה מצווה ליום אחד, לשבת אחת לחודש אחד. שמא לכל ימות השנה? וזה רואה את שדהו בור, את כרמו בור, ושותק. יש לך גיבור חיל גדול מזה.

"ושש שנים, תזרע את-ארצך; ואספת, את-תבואתה. יא והשביעת תשמטנה ונטשתה, ואכלו אביני עמך, ויתרם, תאכל חית השדה; בן-תעשה לכרמך, לזיתך. יב ששת ימים תעשה מעשיך, וביום השביעי תשבת – למען ינוח, שורך וחמורך, וינפש בן-אמתך, והגר". שמות כ"ג:

- מה המשמעות של החיבור בין שבת לשמיתה?
- איזו תנועת נפש מתוארת בביטוי "ונטשנה?"
- תארו את תחושת החקלאי המתחייב "לנטוש" לשנה את אדמתו?
- מה יכול להיות מקביל לכך בחברה הישראלית היום?
- למי מכוון הציווי מספר ויקרא – לחברה בכללה, לחקלאי כפרט, לאדמה?
- מה מטרת הציווי?
- מהי הזיקה בין הביטוי המכוון "ושבתה הארץ שבת לה" לבין פעולת "הנטישה?"

א מקץ שבע-שנים תעשה שמטה. ב וזה דבר השמטה שמוט כל-בעל משה ידו אשר ישה ברעהו לא-יגש את-רעהו ואת-אחיו כי-קרא שמטה ליהוה. ג את-הנכרי תגש ואשר יהיה לך את-אחיד תשמט ידך. ד אפס פי לא יהיה-בך אביון פי-ברך וברכך יהוה בארץ אשר יהוה אלהיך נתן-לך נחלה לרשתה. ה רק אם-שמוע תשמע בקול יהוה אלהיך לשמר לעשות את-כל-המצוה הזאת אשר אנכי מצוה היום. ו פי-יהוה אלהיך ברכך כאשר דבר-לך והעבטת גוים רבים ואתה לא תעבט ומשללת בגוים רבים ובך לא ימשלו. (ס) ז פי-יהיה בך אביון מאחד אחיד באחד שעריך בארצך אשר-יהוה אלהיך נתן לך לא תאמץ את-לבבך ולא תקפץ את-ידך מאחיד האביון. ח פי-פתח תפתח את-ידך לו והעבט תעביטנו די מחסרו אשר יחסר לו. ט השמר לך פן-יהיה דבר עם-לבבך בליעל לאמר קרבה שנת-השבע שנת השמטה ורעה עינך באחיד האביון ולא תתן לו וקרא עליך אל-יהוה והיה בך חטאי נתון תתן לו ולא-ירע לבבך בתתך לו פי בגלל הדבר הזה יברכך יהוה אלהיך בכל-מעשה ובכל משלח ידך. יא פי לא-יחדל אביון מקרב הארץ על-פן אנכי מצוה לאמר פתח תפתח את-ידך לאחיד לעניך ולאביון בארצך. דברים טו, א-יא

א וידבר יהוה אל-משה, בהר סיני לאמר. ב דבר אל-בני ישראל, ואמרת אליהם, פי תבאו אל-הארץ, אשר אני נתן לכם--ושבתה הארץ, שבת ליהוה. ג שש שנים תזרע שדך, ושש שנים תזמר כרמך; ואספת, את-תבואתה. ד ובשנה השביעית, שבת שבתון יהיה לארץ--שבת, ליהוה: שדך לא תזרע, וכרמך לא תזמר. ה את ספיח קצירך לא תקצור, ואת-ענבי נזירך לא תבצר: שנת שבתון, יהיה לארץ. ו והיתה שבת הארץ לכם, לאכלה--לך, ולעבדך ולאמתך; ולשכירך, ולתושבך, הגרים, עמך. ז ולבהמתך--ולחיה, אשר בארצך: תהיה כל-תבואתה, לאכל. ויקרא כה, ב-ה

- האם יש קשר בין שמיתת קרקע לשמיתת חובות?

"וצריך האדם הדר בארץ ישראל לזכור תמיד בשם ארץ כנען, המורה על עבדות והכנעה לה'... תזכו להיות גרים בארצכם, כמו שאמר דוד "גר אנוכי בארץ" (תהילים קי"ט, ט) ... הכלל העולה, יושבי הארץ צריכים להיות בהכנע, וכמו גרים, לא יעשו העיקר להתיישב באיתן מושבו. וזה שאמרו חז"ל: 'וישב יעקב בארץ כנען' - ביקש לישב בשלוה, אמר הקב"ה: לא דיין לצדיקים מה שמתוקן להם לעולם הבא? רק יהיה 'בארץ מגורי אביו'... וזהו 'פי גרים ותושבים אתם עמדי' (ויקרא כה, כג). וסימנך: 'ארץ אוכלת יושביה היא' (במדבר יג, לב), מכלה את הרוצים לישב בה בשקט ובשלוה ובתוקף, לאכול פירותיה וליהנות בה לבד. רבי ישעיהו הורוביץ, 'שני לוחות הברית', חלק ג, עמ' יא

- מה משמעות הביטוי: "תזכו להיות גרים בארצכם"?
- כיצד ניתן להיאחז בארץ תוך תחושת הכנעה וגרות?
- מהי הזיקה בין צמיחה כלכלית וברכת הארץ לבין תודעת "פי גרים ותושבים אתם עמדי"?
- מה מחדש הפרשן בפסוק, "ארץ אוכלת יושביה" שנאמר על ידי מרגלים ששבו מלתור את הארץ?

...אין זה באמת רק כי בנפשנו דבר לגלות אוזנו, ולהעיר את לבנו בה להציב לנו ציונים גדולים ולהעמיד סימנים רבים לפקוח עיניים עיוורות השקועות בדימוני היצר... לעבוד את האדמה עבודת עבודה... וזה כי במספר שבע שני העבודה ושביית השביעיות העיר את לבנו והשמיע לאוזנו, כי לא שולחנו הנה להיות עבדים נמכרים לאדמה, כי אם לתכלית אחר נכבד... והוא מה שביארו יפה באומרו 'כי תבואו אל הארץ אשר אני נותן לכם ושבתה הארץ שבת לה' שש שנים... ובשנה השביעית! הכוונה שכניסתן לארץ אינה להשתעבד לה ולעבודתה להוציא תועלתיה... כמו שהיא כוונת שאר העמים... רק הכוונה כדי שיעמדו על עצמן וידרשו שלמותם כפי רצון בוראם... ולקיים ולחזק זה העניין ההכרחי להם נכתב ונמסר בידם לסימן גדול, שיעבדו אותה שש שנים וישמטוה, שידוע להם כי לא בכוח האדמה יגבר איש, אבל שעבודתם הוא דבר ששובתין ממנה לשם ה'."

השמיטה כהרפיה/הדס ילינק

"הֲרַפּוּ וְדַעוּ כִּי אֲנֹכִי אֶל־הֵימָּה" אומר דוד המלך בתהילים¹. מהי הרפיה? ומה יש בה המביא את האדם לידיעת ה'?! ומה הקשר לשנת השמיטה הקרבה?? הרפיה היא תנועה בנפש- המשחררת את האדם מאחיזתו במציאות ונותנת פתח להתרחשות חיצונית לפעול בעולמו.

הרפיה היא ריחוק- על ידו מברר האדם את טיב הקשר בינו ובין מה שנאחז בו קודם. הרפיה היא לימוד- המברר את היחסים, מאזן, מכניס לפרופורציות, מאפשר להסתכל על התמונה בשלמותה. הרפיה היא התאמה- תיאום כוונות בין האדם- עולם- קב"ה. הרפיה היא ענווה- על ידה האדם מבין שלא בהכרח הוא השולט על המציאות, יש כח גדול יותר שהאדם חלק ממנו. הרפיה נוסכת בטחון על פני המרפה- אולי כאשר מתפנה מקום בתוכנו יש לקב"ה מקום להיכנס... וזה מקור הבטחון הכי ענק שהאדם מסוגל לחוש! שנת שמיטה כשמה כן היא מרגילה את האדם לשמוט- לשבות- להרפות... להזכיר לאדם "כִּי-לִי, הָאָרֶץ"² וכאן המשמעות שהארץ שייכת לקב"ה. והאדם מופקד על הקרקע ואינו בעל רשות לבעול את הקרקע כרצונו. בשנת שמיטה- האדם "גולה" מעל אדמתו למשך שנה תמימה... פורש מענייניו היומיומיים לעניינים שבדרך כלל אין לו פנאי לעסוק בהם... לוקח צעד אחורה, מתבונן. השמיטה מעמידה בפנינו אתגר אישי ולאומי. כידוע השמיטה מתקיימת רק בארץ ישראל ורק כאשר רוב עם ישראל נמצא בארצו- מכאן הערך הלאומי-חברתי ואני רוצה להוסיף- סביבת.

האדמה לא שייכת לנו. אנו שייכים לאדמה.

מה עניין שמיטה אצל סביבה?? הסביבה היא חלק בלתי נפרד מהאדם. ובכלל מקום שהאדם נמצא- נמצא גם השפעה סביבתית כלשהי... האדם כפועל בעולם. מקיים את הציווי האלקי בבראשית א' כ"ח: "פרו ורבו ומלאו את הארץ וכבשוה, ורדו בדגת הים..." אך יחד עם זה את הציווי המקביל בבראשית ב' ט"ו: וינחהו בגן העדן לעבדה ולשמרה". האדם מהלך על חבל דק בין הציוויים- בין הפיתוח ובין השימור... והנה באה השמיטה ומשאירה את האדם עם הציווי השני. על האדם לפנות מקום- להרפות, לשחרר את הארץ מעבודתו למשך שנה שלמה. לאדם החקלאי תובנות ושאלות רבות מציווי זה- **מה תפקידי בעבודת האדמה? למי שייכת האדמה? מה משמעות השוויון בין האדם לכל חית השדה בתבואה? מה אני אמור לעשות בזמן שהתפנה לי?**

¹תהילים מו, יא.

²ויקרא פרק כ"ה פס כג'.

הכרת / ויסלבה שימבורסקה

אנו אוכלים חיים של אחרים, על מנת לחיות.
צלע חזיר שמת לא בדרך הטבע, עם כרוב עליו השלום.
תפריט הוא מודעת אבל.

אפילו הטובים באדם
מוכרחים לכרסם, לעכל, דבר מה הרוג.
למען לא יחדל לפעם
לבם הרגיש.

אפילו הליריים שבמשוררים,
אפילו המחמירים שבסגפנים
לועסים וכולעים דבר מה,
שבכל זאת צמח לו.

קשה לי לישב את הדבר עם האלים הטובים.
אלא אם כן הם קלי אמונה,
אלא אם כן הם תמימים,
את מלוא השלטון על העולם נתנו ביד הטבע.
והוא זה, השגעוני, שכופה עלינו את הרעב,
ובמקום שם הרעב,
שם קץ החפות.

אל הרעב חוברים מיד החושים:
הטעם, הריח והמשוש והראיה,
כי לא בלתי נחשב הוא טיב המאכלים
ועל אילו צלחות.

אפילו השמיעה נוטלת חלק
במתרחש,
שיחות עליזות לא נדירות הן ליד השולחנות.

ו פי יקרא קן-צפור לפניך בדרך בבל-עץ או על-
הארץ, אפרחים או ביצים, והאם רבצת על-
האפרחים, או על-הביצים--לא-תקח האם, על-
הבנים. ז שלח תשלח את-האם, ואת-הבנים תקח-
לה, למען ייטב לה, והארכת ימים. (דברים כ"ב)
איך זה קשור לקיימות?

בבלי, בבא מציעא ס"ב.

"שנים שהיו מהלכין בדרך, וביד אחד מהן קיתון של
מים. אם שותין שניהם מתים ואם שותה אחד מהן
מגיע לישוב
דרש בן פטורא מוטב שישתו שניהם וימותו ואל יראה
אחד מהם במיתתו של חברו. עד שבא ר' עקיבא
ולימד וחי אחיך עמך חיך קודמים לחיי חברך"

הראי"ה קוק: את אותה הפעולה שהשבת פועלת על כל
יחיד, פועלת היא השמיטה על האומה בכללה. צורך מיוחד
היא לאומה זו, שהיצירה האלוקית נטועה בקרבה באופן בולט
ונצחי, כי מזמן לזמן יתגלה בתוכה המאור האלוקי שלה בכל
מלא זוהרו, אשר לא ישביתוהו חיי החברה של עול עם העמל
והדאגה, הזעף והתחרות אשר להם, למען תוכל להתגלות
בקרבה פנימה טהרת נשמתה בכללותה כמו שהיא.... הפסקת
הסדר החברתי בצדדים ידועים, מתקופה לתקופה, מביאה
לאומה זו, כשהיא מסודרת על מכונה, לידי עלייתה העצמית
למרומי התכונות הפנימיות שבחיים המוסריים והרוחניים,
מצד התוכן האלוהי שבהם, העומד למעלה למעלה מכל תכסיס
וסדר חברתי, והוא מעבד ומעלה את הסדרים החברתיים ונותן
להם את שלמותם.

כי צריך כל אדם לומר : כל העולם לא נברא אלא בשבילי (סנהדרין לז)

"צריך כל אדם לומר כל העולם לא נברא אלא בשבילי, על כן צריך כל אדם לראות
ולעין בכל עת בתקון העולם, ולמלא את חסרון העולם ולהתפלל בעבורם"
(ליקוטי מוהר"ן, ה').

נאומו של צ'יף סיאטל

ב"הארץ", מוסף לתרבות ולספרות, ערב שבת בראשית תשנ"ה הובא בתרגומו של רמי דיצני המכתב הבא. הוא נכתב ב-1885 אל נשיא ארצות הברית, על-ידי צ'יף סיאטל (Chief Seattle), ראש שבט הסואמיש במדינת וושינגטון, בתגובה להצעה לרכוש את אדמות השבט:

הצ'יף הגדול בושינגטון שולח לנו איגרת לומר שהוא מבקש לקנות את אדמתנו... האם תוכלו לסחור בשמים, בחמימות האדמה? רעיון זה זר הוא לנו: הלא רעננות האוויר או נצנוץ פני המים אינם קנייניו, כיצד תוכלו לקחת אותם מאתנו? עוד נחליט על כך בבוא העת. כל חלקת-אדמה בארץ הזאת, קדושה לבני עמי. כל מחט אורן מבהיקה, כל חוף חולי, כל אד תלוי ביערות אפלים, כל קרחת יער וכל חרק מזמזם – קדושים בזיכרונם ובמסורתם של בני עמי.

יודעים אנו שהאיש הלבן לא יבין את דרכינו, פיסת-קרקע אחת נדמית לו כשנייה; כי הוא זר הבא בלילה ליטול מן האדמה את כל אשר יידרש לו. האדמה אינה אחות לו, אלא אויב; ולאחר שכבש אותה – ימשיך בדרכו. את קבורת אבותיו יותיר מאחור – לא אכפת לו. הוא גוזל את הקרקע מאת ילדיו. לא איכפת לו. קברות אבותיו וזכות הבכורה אשר לילדיו – נשכחים מלבו. ברעבתנותו יבלע את האדמה, ואך שממה יותיר. מראה עריכם מכאיב לעינינו; ואולי כך הדבר מפני שאדום-העור הוא פרא לא-מבין.

בערי האיש הלבן לא תמצא פינה שקטה; לא מקום לשמוע את רחש העלים באביב, או את אוושת כנפי החרקים. אולי מפני שאני פרא ואינני מבין – השאון נדמה כעלבון לאוזניי. ומה טעם בחיים אם אינך יכול לשמוע את אנקות בכיו המתוק של התמסח, או את פולמוס הצפרדעים בלילה סביב האגם? אינדיאני מבכר את קולה הרך של אבחת הרוח על פני האגם, ואת ניחוחה אחרי שנודככה בגשם הצהריים או התבשמה באורנים. האוויר יקר לאדום-העור, כי לכל הבוראים נשמת-אף אחת; לחיות, לעצים, לאדם. נראה כאילו האיש הלבן אינו משגיח באוויר אותו ישאף: כאיש הגוסס ימים רבים, הרי הוא קהה-חושים מלהריח.